

Chradne a práchnivie slovenská veda?

Jakub Drábik – Michal Kšiňan

Po zverejnení prílohy denníka SME nazvanej nevábnne „Slovenská veda chradne a práchnivie“ koncom augusta 2016 sa v akademických kruhoch viditeľne zintenzívnila diskusia o stave slovenskej vedy, o jej hodnotení a financovaní. Viacero, predovšetkým humanitných a spoločenských vedcov, ktorí z analýzy denníka SME – a treba podotknúť nie celkom oprávnene – vychádzali najhoršie, zareagovali hlavne v tlačенých, ale aj v audiovizuálnych médiách. Obzvlášť zapálene prebiehala diskusia (v individuálnej rovine) na sociálnych sieťach. Našťastie sa podarilo vyvrátiť časť nesprávnych či skreslených tvrdení o slovenskej vede, avšak z tejto debaty vyvstali nové problémy a otázky, ktoré by nemali zostať bez reakcie.

Diskusia teda nie je ani zďaleka uzavretá, množstvo otázok ostáva naďalej otvorených, veľa podnetov skončilo bez reakcie a problematika vo vedeckej komunite stále rezonuje. Rozhodli sme sa preto ponúknuť platformu pre jej ďalšie pokračovanie. Našou ambíciou je zhromaždiť, resp. sústrediť na jednom mieste odkazy na všetky doposiaľ uverejnené príspevky v rôznych médiách, ktoré už začínali byť pomerne ťažko sledovateľné.¹ Texty určené hlavne odbornému publiku a uverejnené v masmédiách sa nemuseli vždy dostať k správnym adresátom, časť bola navyše súčasťou plateného obsahu. Vytvorením tohto fóra by sme radi prispeli k veľmi dôležitej diskusii o stave a hodnotení slovenskej vedy. Chceme ponúknuť vedcom (samozrejme, nevyklučujúc ani zainteresovanú laickú verejnosť) priestor, v ktorom by bolo možné sledovať diskusiu jednoducho a v prehľadnej forme a zároveň mať možnosť promptne reagovať, diskutovať, nastolovať nové otázky či problémy.

Asi najvýraznejším dôkazom nevyhnutnosti ďalšieho pokračovania diskusie i sebareflexie vedeckej komunity na Slovensku je fakt, že nikto z doterajších diskutujúcich nespochybnil, že slovenská veda na tom nie je dobre a že zmeny sú potrebné. Názory diskutujúcich sa rozchádzali hlavne v návrhoch na nápravu daného stavu a osobitne v metódach hodnotenia vedy. Cieľom tohto fóra nie je poskytnúť definitívne odpovede a prísť s finálnym konceptom ako hodnotiť vedu (na túto otázku, koniec-koncov, nemajú odpoveď ani zahraniční vedci a scientometrológovia, ktorí sa ňou zaoberajú dlhšie a omnoho intenzívnejšie). Jeho ambíciou je v prvom rade poskytnúť priestor pre tak potrebnú výmenu názorov a slúžiť ako

¹ Týmto by sme chceli vyzvať ctených kolegov, aby nám posielali odkazy na ich články, ktoré sa týkajú tejto problematiky na emailovú adresu: slovenskaveda@gmail.com. Naš zoznam odkazov priebežne aktualizujeme.

východiskový bod, ktorý môže autorom potenciálnej budúcej reformy poskytnúť prehľad identifikovaných negatívnych javov fungovania vedy na Slovensku, ako aj informácie a návrhy samotných vedcov – teda tých, ktorých práce sa toto hodnotenie bezprostredne týka. Výhodou nášho fóra je, že dokážeme poskytnúť priestor aj pre hlbšie a rozsiahlejšie analýzy, ktoré nie spravidla nie je možné uviesť v štandardných médiách.

Poskytujeme tiež priestor na vyjadrenie názorov na práve prebiehajúcu akreditáciu SAV, ktorej výsledky majú byť zverejnené vo februári 2017. Tá už teraz vyvoláva v kuloároch vášnivé debaty. Našu pozornosť nechceme obmedziť iba na našu najväčšiu vedeckú inštitúciu, ale otvoriť priestor aj na výmenu názorov pre kolegov z univerzít, ktorých sa podobné otázky tiež bytostne dotýkajú.

V centre nášho záujmu sú tri základné a navzájom súvisiace tematické okruhy (pričom nevyklúčujeme ani ďalšie):

- 1.) Spoločenské postavenie vedy a vedca na Slovensku;
- 2.) Hodnotenie vedeckej činnosti na Slovensku;
- 3.) Financovanie vedy na Slovensku.

Stará diskusia

Tento krátky úvod nemá ambíciu zhrnúť celú diskusiu o stave a hodnotení vedy na Slovensku, ktorá prebieha napokon dlhšiu dobu. Okrem už spomenutých troch základných tematických okruhov sa polemizovalo najmä o užitočnosti, výkonnosti vied všeobecne a v tejto súvislosti najmä o rozdieloch medzi spoločenskými a humanitnými vedami na jednej strane a prírodnými a technickými na strane druhej, ďalej o spoločenskom postavení vedcov, o rozdieloch medzi aplikovaným a základným výskumom, kvalitnou a nekvalitnou vedou a pod.

Niektoré z početných príspevkov vyvolali búrlivé reakcie, väčšinou tie radikálnejšie, ako napríklad názory molekularného biológa a fyziológa [Petra Celeca](#). Ten sa domnieva, že za menej kvalitnými výstupmi slovenských vedcov nestojí iba slabé financovanie, ale aj pracovná morálka, ktorá je na Slovensku neporovnateľná s Nemeckom alebo Spojenými štátmi. Vedecká rada Fyzikálneho ústav SAV na jeho názory rozhorčene reagovala vo forme otvoreného listu z 13. 1. 2015. Mnohé iné články však upadli do zabudnutia.

V júli 2016 vyšla štúdia [českého think-tanku IDEA](#), ktorá uverejnila svoje hodnotenie produkcie slovenských prírodných a spoločenských vied na základe výberu článkov v indexovaných databázach Web of Science (WoS) za obdobie rokov 2010 až 2014 a porovnala ju s viacerými krajinami počtom obyvateľstva podobným Slovensku. Jej najdôležitejším záverom bolo, že Slovensko výrazne zaostáva (najmä v oblasti spoločenských vied) vo viacerých vedných oblastiach v publikovaní vedeckých štúdií v kvalitných vedeckých časopisoch (za kvalitné v tomto prípade IDEA považovala len časopisy indexované v databáze WoS). Výsledky tejto štúdie následne interpretoval denník SME v už [spomínanom článku o stave slovenskej vedy](#), ktorého

záverom bolo, že „Slovenská veda chradne a práchnivie“.

Hoci z hodnotenia vyšli zle takmer všetky vedné odbory, výraznejšiu diskusiu rozprúdila hlavne medzi spoločenskými a humanitnými vedcami. Bohužiaľ, kolegovia z prírodných a technických vied zostali v tejto diskusii trochu bokom, ako keby sa ich netýkala. Aj týmto ich chceme prizvať do otvorenej a konštruktívnej debaty na tému hodnotenia a kvality slovenskej vedy, ktorá by mohla vyvrátiť vzájomne zaužívané stereotypy o neužitočnosti, nevykonnosti či nadvláde „tých druhých“ a preklenúť vytvárajúcu sa „zákopovú vojnu“ medzi spoločenskými a humanitnými vedami na jednej strane a prírodnými a technickými na druhej. Napríklad [Erich Mistrík](#) upozorňuje, že nepriateľmi spoločenských vedcov nie sú prírodovedci, ale naopak, manažéri vedy, ktorí presadzujú absurdné hodnotiace kritéria. Podobné príspevky však ostávajú často prehliadané.

Nový podnet (Dobrá IDEA?)

Predseda Slovenskej akadémie vied [Pavol Šajgalík](#) sa v rozhovore, v ktorom reagoval na závery spomenutej analýzy denníka SME, kriticky vyjadril najmä voči produkcii spoločenských vedcov, na čo títo reagovali formou otvoreného listu – upozorňovali predovšetkým na nepodložené, nesprávne a zavádzajúce výsledky z nerecenzovanej štúdie IDEA. Nepopreli síce nepriaznivý stav spoločenských a humanitných vied na Slovensku, no zdôraznili, že „akékoľvek generalizujúce a paušálne vyhlásenia o ich »podpriemernosti« či dokonca pseudovedeckosti, formulované na báze jedinej štatistiky či iných dojmov zvonka, k ničomu pozitívnemu a konštruktívnemu neprispievajú.“ Svoje tvrdenia z otvoreného listu podložili i „tvrdými dátami“ [priloženými v separátnej prílohe](#), ktorú vypracovali Miloslav Bahna a Robert Klobucký.

Spočiatku to vyzeralo na ďalšiu fázu „zákopovej vojny“ medzi spoločenskými a humanitnými vedcami a technickými a prírodovednými, no napokon sa diskusia vyvinula iným smerom. Vo verejnom priestore ako prvý na prílohu SME zareagoval [sociológ Miroslav Tížik](#), ktorý upozornil na viacero pochybení novinárov. Podľa neho vytrhli zopár faktov, aby mohli vykresliť slovenskú vedu ako málo kvalitnú a tesne pred kolapsom. Tížik tiež pripomenul, že súčasťou analýzy neboli humanitné vedy a predovšetkým, že celá štúdia IDEA bola založená na interpretácii jednej databázy (z mnohých). Novinári a analytici odignorovali množstvo ďalších vedeckých výstupov, ako monografie, slovníky a podobne. Prílohu SME nazval „ukážkou dôkladnej dezinterpretácie nie veľmi kvalitnej analýzy“.

Jeden z najzásadnejších textov priniesol [Jozef Bátora](#), nadväzujúc na článok v novinách SME. V Denníku N označil stav vedy na Slovensku a predovšetkým spoločenských a humanitných vied za žalostný. Za omnoho väčšiu tragédiu než deštruktívne účinky komunizmu na spoločenské a humanitné vedy považuje skutočnosť, že sme po roku 1989 nedokázali v slobodných a demokratických podmienkach začať systematicky prepájať našu vedu so západnou akademickou praxou. Bátora vo svojom článku tiež navrhol tri kroky, vďaka ktorým by sme mohli

vrátiť naše spoločenské a humanitné vedy do sveta: internacionalizovať doktorandské vzdelávanie, nastaviť hodnotenie vedeckých publikačných výstupov tak, ako je to bežné v porovnateľných a vedecky výrazne úspešnejších krajinách OECD a vytvoriť kvalitnejší priestor perspektívnym tímom a vedeckým pracovníkom.

[Evína Steinová](#) mu vytkla tri základné nedostatky: 1. že sa neopiera o kritickú analýzu relevantných dát; 2. že riešenia, ktoré Bátora ponúka, sú príliš vágne; 3. ignorovanie humanitných vedcov, resp. že nie sú „prizývaní do debát o stave humanitných vied na Slovensku.“ Vo svojom článku sa Steinová opiera okrem iného o tzv. Leidenský manifest holandského scientometrického inštitútu ([medzičasom v slovenčine publikovaný na portáli HistoryWeb.sk](#)). Ďalšou (a značne rozsiahlou) reakciou na Bátorov článok je komentár Emila Višňovského a Gabriela Bianchiho, podľa ktorých „[Niet elity bez komunity, ani globality bez lokality](#)“. Autori mu vytkli prílišné zovšeobecňovanie a zdôraznili, že štúdia IDEA už medzitým bola podrobená analýze SAV, ktorá značne spochybnila jej metodológiu i závery. Podľa nich sú problémy slovenskej vedy omnoho komplexnejšie. Dôvodom, prečo nemáme humanitných vedcov „svetového mena“, je podľa nich predovšetkým absencia širokej vedeckej komunity a neúcta k duševnej práci v slovenskej spoločnosti. Zároveň zdôraznili, že pri výskume existujú aj čisto slovenské otázky, ktoré je potrebné skúmať a nikto iný to za nás nespraví (ako napríklad otázky dejín i súčasnosti našej kultúry a spoločnosti). Upozornili tiež na zlú prax v hodnotení a financovaní slovenskej vedy a systém, ktorý ruinaje akademickú prácu (ako príklad uviedli existujúci spôsob klasifikácie publikácií podľa kategórií A-G). Svoju prácu uzavreli konštatovaním, že aj keď je veda globálny fenomén, všetci vedci a vedecké komunity sú lokálnymi entitami, ktoré najprv potrebujú mať možnosť žiť a štandardne pracovať a až potom môžu vyrásť na „majstrov sveta“.

Polemika pokračovala aj v relácii Večera s Havranom na tému „[Potrebujeme humanitné vedy?](#)“, ktorej sa zúčastnili J. Bátora, M. Tížik a E. Višňovský a viac-menej v nej znova obhajovali svoje stanoviská. Diskutujúci sa zhodli, že pre tak potrebnú reformu spoločenských a humanitných vied a ich hodnotenia treba vypracovať ich komplexnú a hĺbkovú analýzu, aby sme vedeli, akým smerom sa vybrať ďalej. Pár dní po odvysielaní tejto relácie publikoval [Martin Odler na stránkach HistoryWeb.sk](#) ďalšiu reakciu na J. Bátorov text a predovšetkým na v našom úvode spomenutý článok denníka SME. Novinárom, ako aj J. Bátorovi vyčítal, že ich kritika neodrážala problémy vedy, ktoré sa riešia na západ od nás, konkrétne, že sa snažia hodnotiť vedu na základe kritérií, ktoré boli v kurze pred desiatimi rokmi a dnes ich západní vedci opúšťajú. Vo svojom článku znova zdôraznil, že súčasťou analýzy IDEA a článku v denníku SME neboli humanitné vedy. Vysvetlil tiež, akým spôsobom funguje databáza WoS i rôzne ďalšie databázy a ich fungovanie podrobil kritike. Asi najhlasnejšie ale v Odlerovom texte zaznela zásadná požiadavka, že žurnalistika má byť fundovaná a má sa zorientovať v problematike.

Z veľmi podobných stanovísk ako niekoľko autorov pred ním vychádzal vo svojom [článku v denníku Pravda Vladimír Petrík](#), ktorý nespochybňoval nepriaznivý stav vedy na Slovensku, zdôraznil však, že zvolená metóda hodnotenia je takmer nepoužiteľná v spoločenských

a humanitných vedách. V dovtedajšej mu tiež prekážalo podceňovanie spoločenských a humanitných vied – a to i vo vnútri SAV. V. Petrík sa odvoláva na otvorený list spoločensko-vedných pracovníkov SAV, ktorý upozorňuje, že aj v súčasnosti sú v oblasti vedy – a najmä spoločenských a humanitných vied – deformujúce tendencie, konkrétne, že sa podriaďujú biznisu, priemyslu a politike. Začiatkom decembra vzniklo Memorandum spoločenských a humanitných vedcov na Slovensku, v ktorom viacerí pracovníci SAV i predstavitelia univerzít charakterizovali zmysel spoločenských a humanitných vied, ich potenciál pri riešení aktuálnych spoločenských problémov a apelovali na to, aby boli tieto vedy rešpektované a adekvátne podporované.

Historik [Michal Kšiňan](#) vo svojom komentári v denníku SME upozornil na fakt, že rámec diskusie o hodnotení vedy určili hlavne politici a vedci naň pristúpili bez jeho kritického zhodnotenia. Za základný problém vedeckého výskumu na Slovensku považuje jeho výrazné podfinancovanie, pričom vedeckí pracovníci sa namiesto vytvorenia spoločného tlaku na politických predstaviteľov s cieľom zmeniť tento stav medzi sebou hádajú a dokazujú svoju vlastnú užitočnosť a výkonnosť, v snahe získať lepšie finančné ohodnotenie a podporu. Tvrdí tiež, že špičková veda by mala byť vnímaná nielen ako vládny, ale ako celospoločenský záujem a že „do vedy treba investovať, aby bola kvalitná, a nie preto, že je kvalitná.“

Hoci mnohí vedci poukazujú na fakt, že na duševnú prácu, nové myšlienky, zaujímavé analýzy, teoretické koncepty, vynálezy či patenty sa nedajú uplatniť absolútne objektívne hodnotiace kritériá, panuje pomerne všeobecná zhoda, že sme platení z verejných prostriedkov, a tak logicky musíme neustále preukazovať výsledky našej práce. Celé hodnotenie vedeckých pracovníkov však musí zohľadňovať špecifiká našej práce a jednotlivých vedných odborov, musí byť vypracované v spolupráci s dotknutými vedcami a na základe širokej diskusie, pre ktorú teraz ponúkame priestor.